

УКРАЇНСЬКИЙ ВИЗВОЛЬНИЙ РУХ СЕРЕДИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

УДК 930(100:=161.2):[929Є.Коновалець: 329.7ГБКСС+УВО]"191/192"
DOI: 10.33402/nd.2021-9-120-133

Наталія НАДУРАК

*кандидат історичних наук, викладач
Івано-Франківського фахового коледжу
Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5978-1900>
e-mail: nnadurak@ukr.net*

РОЛЬ ЄВГЕНА КОНОВАЛЬЦЯ У СТВОРЕННІ ГАЛИЦЬКО-БУКОВИНСЬКОГО КУРЕНЯ СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ ТА УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ У ВІДОБРАЖЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ ЗАРУБІЖНОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ

Проаналізовано особливості й рівень дослідження українською зарубіжною історіографією діяльності Євгена Коновальця, зокрема його внесок у створення ГБКСС та УВО. Здійснено історіографічне осмислення та порівняльний аналіз праць із цієї проблеми. Визначено дискусійні й найменш досліджені питання теми в українській зарубіжній історіографії. Проаналізовано спогади учасників визвольного руху, які стали важливим доробком української зарубіжної історіографії. Висновано, що у працях українських зарубіжних авторів зібрано й узагальнено значний фактичний матеріал, що ґрунтується на спогадах учасників подій і джерелах. З'ясовано, що значним здобутком української зарубіжної історіографії стало перше поглиблене вивчення процесу становлення ГБКСС і УВО та створення значного наукового доробку.

Водночас зауважено, що в методологічному плані ці дослідження здебільша перебували на межі мемуаристики й історичної розвідки. Підсумовано, що саме українські зарубіжні дослідження стали базою сучасних українських розробок цієї проблеми, адже переважно їхні автори були безпосередніми учасниками подій; опираючись на власні спогади та джерела, вони досить яскраво й ґрунтовно відобразили тогочасні події, проте ці праці містять емоційні, суб'єктивні оцінки, а постать Є. Коновальця у них ідеалізована. Акцентовано, що у творах зарубіжних авторів недостатньо розкрито обставини створення ГБКСС, зокрема значення зовнішньополітичних чинників. Також зазначено, що зарубіжні автори достеменно не з'ясували часових меж створення УВО. Констатовано, що однак в останнє десятиліття з'явилася низка українських наукових досліджень, які об'єктивно й ґрунтовно розкривають роль видатної постаті у створенні цих організацій, спростовують міфи й стереотипи. Відзначено, що велика кількість історичних праць із цієї проблеми вказує на її вагомість та актуальність.

Ключові слова: українська зарубіжна історіографія, Українська революція 1917–1921 рр., Українська Центральна Рада, Галицько-Буковинський курінь січових стрільців, Українська військова організація, Євген Коновалець.

Перша світова війна та Лютнева революція в Росії відкрили нові політичні можливості для українського національного руху. У 1917 р. погляди всього українства були прикуті до Києва, де творилася нова історія української державності. На початку ХХ ст. сформувалося нове покоління національної еліти, яке набувало досвіду політичної діяльності в різних умовах: російського абсолютизму й австро-угорського монархічного парламентаризму, але і перші, і другі готові були діяти спільно задля найвищої мети – української державності. Євген Коновалець як представник політичної еліти Галичини вважав, що «дорога до Львова веде через Київ». Південно-Західний фронт загострив відчуття несправедливості братовбивчої війни за інтереси ворожих окупантів. Воюючи в австрійській армії проти російської, потрапивши в полон, Є. Коновалець розумів важливість створення української армії для визвольної боротьби й утвердження самостійної України. Він став однією з головних постатей у творенні військових сил Української революції 1917–1921 рр. Навіть, коли багато хто з її керманців розчарувався й відійшов від політичних справ, Є. Коновалець до останнього подиху був активним організатором визвольної боротьби. Саме тому його життя та визвольна діяльність стали предметом ґрунтовного вивчення українських дослідників. У зв'язку з цим виникає потреба історіографічного аналізу наявних праць. Особливої уваги заслуговує історіографічний аналіз висвітлення дослідниками ролі Є. Коновальця у створенні Галицько-Буковинського куреня січових стрільців (ГБКСС) та Української військової організації (УВО), що дасть змогу визначити малодосліджені й дискусійні питання, зверне увагу на новий ракурс дослідження подій Української революції, визначивши перспективи подальших наукових дискурсів. Історіографію діяльності Січових стрільців проаналізував у монографії Іван Хома¹, а дослідженням особливостей українського націоналістичного руху займався Василь Футала².

Характеризуючи українську історіографію діяльності визначних постатей Української революції, можна виокремити праці українських зарубіжних авторів і публікації сучасних істориків. Зрозуміло, що в той час, коли Україна була у складі СРСР, а в історичній науці домінувала офіційна марксистсько-ленінська ідеологія, лише українські зарубіжні історики мали можливість вивчати діяльність Є. Коновальця й продукувати наукові дослідження. Розвідки українських зарубіжних дослідників цінні й у фактологічному плані, адже близькі в часі до подій, про які йдеться, містять детальний опис діяльності Є. Коновальця. Однак варто зважати на те, що їхній зміст здебільша популярно-пропагандивний і присутня героїзація та романтизація національно-визвольної боротьби. Аналіз праць українських зарубіжних дослідників дасть змогу визначити тогочасний підхід до висвітлення проблеми, зрозуміти причини, що його формували з погляду ретроспективи.

Після двох років російського полону влітку 1917 р. Є. Коновальцю нарешті випала нагода приїхати до Києва. Саме тут, натхненний подіями Української революції, він долучився до роботи Галицько-Буковинського комітету допомоги жертвам війни, важливим завданням якого було створення окремого військового підрозділу з колишніх військовополонених галичан та буковинців. Незважаючи на початкову відмову

¹ Хома І. Історія військового формування Січових стрільців (1917–1919 роки): монографія. Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2016. 240 с.

² Футала В. Історія вивчення суспільно-політичного життя українців у міжвоєнній Польщі (1921–1939). Дрогобич: Коло, 2010. 456 с.

Української Центральної Ради (УЦР) й Генерального Секретаріату, політичні обставини (Жовтневий більшовицький переворот і початок радянсько-української війни) змусили керівництво ради усвідомити нагальність потреби створення українських військових підрозділів. Так у листопаді 1917 р. було сформовано ГБКСС, що став однією з основних та найдисциплінованіших військових частин Армії УНР (Української Народної Республіки). Його самовідданість українській державницькій національній ідеї пройшла перевірку в подіях першої та другої війни РСФРР (Російської Соціалістичної Федеративної Радянської Республіки) та УНР. Коли в 1920 р. закінчувалася польсько-радянська війна й було вичерпано можливості відкритого військового протистояння, колишні стрільці застосували новий підхід для збереження визвольної боротьби – перейшли до організації підпільної діяльності проти польської окупаційної влади. Для Є. Коновальця тоді почалася нова фаза політичної діяльності, адже колишній голова Стрілецької ради очолив УВО. Саме вона стала запеклим ворогом не лише польських, а й радянських окупантів. Про все це в деталях дізнаємось із праць українських зарубіжних авторів, насичених джерельними матеріалами та спогадами учасників подій. Саме огляд таких праць – мета цього дослідження.

Перші твори, у яких містилась інформація про діяльність Є. Коновальця, – спогади колишніх учасників революції, видані в еміграції. Очевидно, вони не позбавлені суб'єктивних оцінок. Написані переважно в художньо-публіцистичному стилі, вони важкі для опрацювання, містять фактологічні неточності й оцінку тих чи тих подій на основі власного бачення чи переживання. Однак потрібно враховувати і їхні переваги, адже автори відтворили атмосферу революційної боротьби, подали важливі факти й деталі подій, описали побут. Ці спогади виявляють багато вагомих і досі незнаних моментів з історії Української революції. Так, важливі спогади самого Є. Коновальця, який кілька разів акцентував, що створення ГБКСС відбувалося в обставинах хаосу, анархії та небажання керівництва УЦР створювати власне військо³. І хоча він позиціонував себе і Стрілецьку раду як військових, які не хотіли займатися політикою, зрозуміло, що їхня підтримка як добре організованої військової сили мала вирішальне значення для зміни політичної ситуації (наприклад, в антигетьманському повстанні Директорії). Євген Коновалець писав спогади в 1928 р. і хоча й не міг розкрити нюанси створення УВО, все ж вказав, що її засновано 31 серпня 1920 р. на 3'їзді відпоручників Українських військових організацій за кордоном у Празі, і навіть роз'яснив цілі організації⁴.

Важливі також спогади таких учасників революційних подій, як Олександр Бойків, Дмитро Герчанівський, Роман Дашкевич, Михайло Єремів, Володимир Зарицький, Микола Ковалевський, Михайло Курах, Василь Кучабський, Андрій Мельник, Михайло Шкільник та ін.⁵. Згадуючи революційні події 1917 р., М. Єремів указав на важливу

³ Коновалець Є. Причинки до історії української революції. Прага: [б. в.], 1928. С. 5.

⁴ Там само. С. 35.

⁵ Бойків О. Командир – Державний Муж – Творець організованого націоналізму. *Організація Українських Націоналістів 1929–1954: збірка статей у 25-ліття ОУН*. Париж: Видання Першої української друкарні у Франції, 1955. С. 49–68; Герчанівський Д. З Євгеном Коновальцем за державну незалежність України (1917–1919 р.). *Євген Коновалець та його доба*. Мюнхен: Вид. Фондації ім. Є. Коновальця, 1974. С. 178–226; Давний Р. Про Січових Стрільців / під ред. К. Трильовського. Відень: Накладом «Чорногори», спілки з.о.п., 1921. 79 с.; Дашкевич Р. Артилерія Січових Стрільців у боротьбі за Золоті Київські Ворота. Нью-Йорк: Вид-во «Червона

роль Є. Коновальця, який першим зумів реально організувати сильну військову частину⁶. М. Ковалевський відзначив його великий організаційний хист – цілеспрямовано домагався створення куреня⁷. А. Мельник, начальник штабу ГБКСС і близький друг Коновальця, у спогадах згадував, що саме йому належить «левина частина зусиль у початкових кроках Січового Стрілецтва»⁸. Адже, вирвавшись із Царицинського табору полонених, він спромігся в розбурханому Києві, серед надзвичайних труднощів, досягти успіху у формуванні Галицько-Буковинського, а згодом – Куреня січових стрільців. Згадуючи про російський полон 1916 р., А. Мельник наголосив, що саме Є. Коновалець першим зустрічав полонених українців у таборі та дбав про їхнє облаштування, став їхнім речником перед комендантом, підтримував зв'язки з українцями в інших таборах⁹, був добрим організатором і блискучим промовцем. А. Мельник відзначив, що саме Є. Коновалець у складних обставинах того часу міг впоратись із завданням формування куреня, бо вмів знаходити найкращий вихід зі ситуації, здобути симпатії офіційних кругів і громадян, тактом та стриманістю майстерно ліквідував внутрішні конфлікти й непорозуміння¹⁰. Ідея створення ГБКСС, як твердив Д. Герчанівський, виникла в Царицинському таборі полонених ще у березні 1917 р., а вже у липні Є. Коновалець приїхав до Києва та запропонував Генеральному Секретаріату УЦР перевести полонених українців із Росії в Україну і сформувати з них добровільну військову частину¹¹. Однак цю пропозицію відхилили. Як уточнив В. Кучабський, військовий секретаріат на вимогу УЦР взагалі заборонив українізованим полкам приймати до свого складу галичан¹². О. Бойків назвав Є. Коновальця винятковою людиною, адже, перебуваючи у далекому полоні в Царицині, вже на початку Української революції він почав активно

калина», 1965. 205 с.; Єремій М. Є. Коновалець на тлі української визвольної боротьби. *Євген Коновалець та його доба*. Мюнхен: Вид. Фондації ім. Є. Коновальця, 1974. С. 115–165; Зариський В. Сильветка полковника Євгена Коновальця. Загальна характеристика на тлі збройної боротьби 1917–1919 і його політичної діяльності 1920–1938 рр. *Корпус Січових Стрільців: Воєнно-історичний нарис* / ред. Бабій О. Чикаго: Юв. комітет для відзн. 50-р. створ. Формациї СС, 1969. С. 465–472; Ковалевський М. При джерелах боротьби. Спомини, враження, рефлексії. Іннсбрук: Накладом Марії Ковалевської, 1960. 717 с.; Курах М. Січово-стрілецькі формациї в українських арміях. *Євген Коновалець та його доба*. Мюнхен: Вид. Фондації ім. Є. Коновальця, 1974. С. 227–236; Кучабський В. Корпус Січових Стрільців: Воєнно-історичний нарис / ред. О. Бабій. Чикаго: Юв. комітет для відзн. 50-р. створ. Формациї СС, 1969. С. 3–254; Мельник А. Київ–Мотовилівка–Карабчіїв, де наші серця сповнялись гордощів та радощів. *Євген Коновалець та його доба*. Мюнхен: Вид. Фондації ім. Є. Коновальця, 1974. С. 166–177; Мельник А. Пам'яті впавших за волю і велич України. *Організація Українських Націоналістів 1929–1954: збірка статей у 25-ліття ОУН*. Париж: Вид. Першої української друкарні у Франції, 1955. С. 17–48; Шкільник М. Україна в боротьбі за державність в 1917–1921 роках Торонто: Розсилкова книгарня, 1971. 366 с.

⁶ Єремій М. Є. Коновалець на тлі... С. 147.

⁷ Ковалевський М. При джерелах боротьби... С. 539.

⁸ Мельник А. Київ–Мотовилівка–Карабчіїв... С. 167.

⁹ Мельник А. Пам'яті впавших за волю... С. 18.

¹⁰ Там само. С. 20.

¹¹ Герчанівський Д. З Євгеном Коновальцем... С. 182.

¹² Кучабський В. Корпус Січових Стрільців... С. 35–36.

діяти і, незважаючи на заборони, від липня аж до листопада 1917 р. продовжував домагатися дозволу створити курінь¹³.

Зокрема, В. Кучабський, Д. Герчанівський та Р. Давний (псевдонім) твердять, що ГБКСС створювався з метою боротьби проти Австро-Угорщини, яка планувала передати Галичину польській владі в листопаді 1917 р.¹⁴. Головним моментом вони назвали віче галичан і буковинців наприкінці жовтня 1917 р. у Києві, що протестувало проти акта австрійського цісаря про неподільність Галичини. Саме на ньому виступив Є. Коновалець й обгрунтував потребу створення західноукраїнських військових частин для боротьби проти Австрії та подальше прилучення західноукраїнських земель до України. У кінці жовтня, після більшовицького перевороту, ситуація змінилася і УЦР зацікавилася можливістю створення куреня. І лише 12 листопада 1917 р. Секретаріат військових справ дав дозвіл Галицько-Буковинському комітету на формування окремих військових частин із полонених українців австрійської армії. І вже 13 листопада в київській газеті «Нова рада» надруковано відозву із закликом зголошуватися добровольцями, яку підписали Іван Лизанівський, Федір Черник, Євген Коновалець, Іван Чмола, Роман Дашкевич, Микола Низькокклон і Григорій Лисенко¹⁵.

Як зазначив Д. Герчанівський, Є. Коновалець дуже активно залучав добровольців і саме завдяки організаторському хисту здобув авторитет та в січні 1918 р. на Стрілецькій раді був обраний командиром. Курінь, який налічував 600 чоловік реорганізовано й змінено назву на «Перший курінь січових стрільців», мотивуючи це бажанням вийти поза межі окупаційного поділу українських земель і поповнювати лави стрільців добровольцями місцевими та з-поза українських земель¹⁶. Ще один учасник куреня М. Курах зазначав, що це відбулося саме за ініціативи Є. Коновальця і так формування відразу стало всеукраїнським, соборницьким¹⁷. Є. Коновалець уміло налагоджував контакти з тодішніми військовими керівниками і дбав про забезпечення свого куреня їжею, зброєю, одягом¹⁸. Курінь виконував найважливіші завдання, як наприклад, охорона Михайла Грушевського і служба при управі Київської військової округи¹⁹.

Одним із результатів революції була демократизація війська, зокрема запровадження у ньому виборності старшин і курінних рад, проте Д. Герчанівський уважав ці нововведення шкідливими, а рішення Стрілецької ради їх не запроваджувати – правильним²⁰. У виданні «Січові Стрільці, військо Соборної України» розкрито обставини створення ГБКСС і внесок Є. Коновальця. І також окрему увагу звернено на шкідливість більшовицької пропаганди та військових рад, які деморалізували й розклали українське військо. Проте завдяки вдалому керівництву Є. Коновальця та ще кількох старшин анархію поборолі вже на початку створення, що стало запорукою надійності й ефективності куреня в найважчі моменти революційних

¹³ Бойків О. Командир – Державний Муж – Творець... С. 50.

¹⁴ Давний Р. Про Січових Стрільців... С. 18.

¹⁵ Герчанівський Д. З Євгеном Коновальцем... С. 184–189.

¹⁶ Там само. С. 191.

¹⁷ Курах М. Січово-стрілецькі формації... С. 230–231.

¹⁸ Герчанівський Д. З Євгеном Коновальцем... С. 192.

¹⁹ Кучабський В. Корпус Січових Стрільців... С. 51.

²⁰ Герчанівський Д. З Євгеном Коновальцем... С. 188.

подій²¹. Наприклад, Д. Герчанівський, В. Кучабський та О. Бойків відзначили виняткову роль стрільців у захисті УЦР під час більшовицького повстання у Києві в січні–лютому 1918 р., адже ліквідація УЦР і захоплення Києва більшовиками унеможливили б підписання Брестського договору з Четверним союзом²². Курінь став головною силою української державності, що дала змогу проголосити незалежність УНР у IV Універсалі²³. Стрільці охороняли відступ УЦР до Житомира й Сарн, де чекали підмоги від німецьких військ. Саме ці бої випробували і згуртували стрільців, а Є. Коновалець здобув популярність як «відповідний комендант»²⁴.

Описуючи діяльність Є. Коновальця, полковник армії УНР В. Зарицький відзначив, що «Є. Коновалець був революціонер, політик і вояк-старшина здорового розсудку, сильної індивідуальності, невсипущої енергії та незвичайних організаційних здібностей»²⁵. Звільнившись із російського полону, він не повернувся до Австро-Угорщини, а приїхав до Києва, щоби служити ідеї відродження України. В. Зарицький уважав, що той розумів важливість створення могутньої регулярної української національної армії, тому його бажанням було створення військової частини, вихованої на «спартанській дисципліні, інтенсивному вишколі, ідейних виховних впливах і національному усвідомленні». На думку В. Зарицького, Є. Коновалець був майстром у вихованні бойового духу вояка до меж фанатизму та вірності відродженій Батьківщині. До куреня охоче вступали й наддніпрянці. В. Зарицький писав: «Коновалець від самого початку був соборником, близько співпрацював з Головним Отаманом С. Петлюрою та іншими провідними діячами, боровся за визволення цілої України від усіх ворожих сил і був речником об'єднаної боротьби всіх українських збройних сил за незалежну соборну українську державу. Тому то він і до сьогодні залишився символом об'єднаної соборницької дії»²⁶. Також він відзначив політичні здібності Є. Коновальця, який добре орієнтувався в міжнародних ситуаціях і приймав швидкі й доцільні рішення. Так, створена УВО протягом кількох років дошкуляла полякам й актуалізувала українську проблему в кулуарах Ліги Націй у Женеві, а українські народні маси підносила духовно та морально²⁷.

Чимало цінної інформації про Євгена Коновальця міститься у працях Лева Шанковського, Степана Ріпецького, Олександра Олеся (Кандиби), Анатолія Бедрія, Ореста Стеціва, Петра Мірчука. У ґрунтовному дослідженні про українську армію Л. Шанковський назвав полковника одним із чотирьох найвизначніших військових організаторів часів Української революції (також Микола Міхновський, Симон Петлюра й Всеволод Петрів)²⁸. У праці С. Ріпецького, присвяченій Українським січовим стрільцям, міститься розділ про Київських січових стрільців, які показали

²¹ Січові Стрільці, військо Соборної України / обгортка М. Битинського. Прага: Пробоем, 1942. С. 8–13.

²² Кучабський В. Корпус Січових Стрільців... С. 75.

²³ Бойків О. Командир – Державний Муж – Творець... С. 52.

²⁴ Герчанівський Д. З Євгеном Коновальцем... С. 197–198.

²⁵ Зарицький В. Сильветка полковника Євгена Коновальця... С. 466.

²⁶ Там само. С. 467.

²⁷ Зарицький В. Сильветка полковника Євгена Коновальця... С. 468.

²⁸ Шанковський Л. Українська армія в боротьбі за державність. Мюнхен: Вид-во «Дніпрова хвиля», 1958. С. 10–13.

себе як вирішальна сила у критичних моментах Української революції. Аналізуючи події створення ГБКСС, автор наголосив, що в 1917 р. полонені січовики одержали шанс і негайно ним скористалися, створивши нову військову частину стрільців у Києві. Дослідник відзначав, що на той час стрільці висловлювали революційну ідею визволення Галичини з-під австрійського панування українською армією, адже восени 1917 р. воєнні позиції Четверного союзу були ще досить сильними²⁹. Важливо й те, що вони не піддавалися більшовицькій агітації та своєю дисциплінованістю і відданістю національній ідеї були прикладом для інших військових частин³⁰. Олександр Олесь назвав «змаганням проти течії» вперту організаційну роботу Коновальця із формування куреня, адже це був час, коли протягом кількох тижнів під впливом популярної соціалістичної ідеології розкладалися найбільш боєздатні українізовані частини³¹. Так, А. Бедрій звернув увагу на те, що найважливішим принципом куреня була оборона суверенності України, незважаючи на тодішні політичний режим та устрій. Також історик звернув увагу на важливість частих зустрічей у Києві Євгена Коновальця з Миколою Міхновським і Дмитром Донцовим³². О. Стеців назвав Є. Коновальця переконаним соборником, гаслом якого було: «Через вільний Київ до вільного Львова»³³. Автор виокремив та схарактеризував чотири періоди діяльності полковника³⁴.

Роль Євгена Коновальця у революційних подіях 1917–1921 рр. розкрив у ґрунтовній праці Петро Мірчук. Історик звернув увагу на те, що Є. Коновальцю тоді виповнилося лише 26 років, проте він уже був політично зрілим і в хаосі подій умів бачити правильний шлях, не піддався «панівній тоді серед молоді наддніпрянської інтелігенції психозі соціалістичного дурману»³⁵. Він відзначив провідницьку роль Є. Коновальця, який, незважаючи на антимилітариські настрої й заперечення Генерального Секретаріату, із «залізною впертістю і послідовністю» доклав усіх зусиль для створення ГБКСС³⁶. Важливою для нього стала зустріч із Миколою Міхновським та Іваном Луценком, які із захопленням вітали бажання полонених галичан стати на службу УЦР, а також поділилися досвідом формування 2-го українського полку ім. П. Полуботка. Автор негативно оцінив діяльність В. Винниченка, який був виразником соціалістичного інтернаціоналізму. Історик високо оцінив активність Є. Коновальця у Києві, який зумів заручитися підтримкою Галицько-Буковинського комітету і продовжував домагатися дозволу на створення куреня. Коли вже такий

²⁹ Ріпецький С. Українське Січове Стрільцтво: визвольна ідея і збройний чин. Нью Йорк: Червона калина, 1956. С. 217–219.

³⁰ Там само. С. 226.

³¹ Олесь О. (Кандиба О.). Євген Коновалець. Нарис про життя, чин і смерть великого українського патріота. Б. м.: Вид-во «Український патріот», 1948. С. 18.

³² Бедрій А. Полковник Євген Коновалець. *Визвольний Шлях: суспільно-політичний, літературний і науковий місячник*. Лондон: Українська інформаційна служба, 1991. Кн. 6 (519). С. 680.

³³ Стеців О. Євген Коновалець – послідовний соборник. *Визвольний Шлях: суспільно-політичний, літературний і науковий місячник*. Лондон: Українська інформаційна служба, 1989. Кн. 7 (496). С. 787.

³⁴ Там само. С. 791.

³⁵ Мірчук П. Є. Коновалець. У 20-річчя смерті. Торонто: Ліга визволення України, 1958. С. 61.

³⁶ Там само. С. 8.

було отримано, то ще однією перешкодою автор назвав доручення Генерального Секретаріату ввести у військовій частині такі «здобутки революції», як усунення строгої військової дисципліни, ліквідацію військових рангів і введення принципу виборності старшин, допуск соціалістичних агітаторів та встановлення «солдатських рад» як керівних органів. П. Мірчук уважав, що так керівництво Генерального Секретаріату намагалося прищепити галичанам соціалістичний, антимілітаристський світогляд і вже на початку «заплановану військову формуцію перетворити в розполітиковану, мітингуючу групу»³⁷. Крім цього, помилковим історик трактував призначення керівником куреня колишнього російського старшини О. Лисенка, який був зайнятий справами в інших установах і не дбав про стрільців. Проте Є. Коновалець зумів здолати ці труднощі в січні 1918 р., коли до куреня долучилася ще одна група галичан, його однодумців. На вічі куреня 19 січня, незважаючи на вимоги тодішнього генерального секретаря праці й військових справ Миколи Порша дотримуватись системи «солдатських рад» і навіть його погрози роззброїти стрільців, Євген Коновалець у промові та дискусії довів важливість строгої військової дисципліни й отримав підтримку більшості. Наслідком чого стало скасування в курені радянської системи та заміна «солдатської ради» Стрілецькою із семи членів. В обставинах більшовицького наступу й пропаганди, на думку П. Мірчука, рішення було доленосним. Адже курінь став найдисциплінованішою частиною Армії УНР і вже в кінці січня 1918 р., коли через демобілізацію інші українізовані частини розійшлися, він був головною силою, яка захищала Київ і УЦР від більшовицького повстання³⁸. П. Мірчук висновує, що коли б не було куреня, то вже за три дні після проголошення IV Універсалу Рада народних міністрів і УЦР були б захоплені більшовиками й ліквідовані.

В інших працях, присвячених Українській революції, П. Мірчук, ґрунтуючись на різноманітних джерелах, описав процес формування українського війська й показав головне протистояння між «українськими самостійницькими націоналістичними» колами, які в сильній армії бачили майбутнє української державності, та «соціалістами антимілітаристами», які чинили великі перешкоди для формування будь-яких українських військових частин³⁹. Великою помилкою вважав нехтування УЦР потребою створення армії і в цьому звинувачував українських соціалістів⁴⁰. У кінці 1917 р. Курінь січових стрільців під командою полковника Є. Коновальця, Гайдамацький кіш Слобідської України С. Петлюри і полк Вільного козацтва отамана М. Ковенка були єдиними українськими збройними силами⁴¹. Дуже критичним було ставлення автора до В. Винниченка. Він, на думку П. Мірчука, виступав проти С. Петлюри й Є. Коновальця як реакціонерів і навіть прагнув їхнього арешту⁴².

³⁷ Мірчук П. Є. Коновалець. У 20-річчя смерті. С. 32.

³⁸ Там само. С. 35–38.

³⁹ Мірчук П. Українська державність 1917–1920. Філядельфія: Бібліотека Тернопільського осередку СУМ в Україні, 1967. 400 с.; Мірчук П. Українсько-московська війна (1917–1919). Торонто: Ліга визволення України, 1957. 80 с.

⁴⁰ Мірчук П. Українська державність... С. 96.

⁴¹ Там само. С. 207.

⁴² Там само. С. 262–263.

Історик був переконаний, що завдяки діям Є. Коновальця і Куреня січових стрільців політичні події Української революції були доповнені збройною боротьбою за самостійну українську державність⁴³. Також П. Мірчук відзначив, що після поразки революції Є. Коновалець не зневірився і не став на шлях угодовства й лояльності до окупантів – продовжив збройну боротьбу, створивши УВО, яка гучними бойовими актами пригадувала світовій громадськості про несправедливість поневолення України⁴⁴. Зважаючи на нові окупаційні обставини, Є. Коновалець і Січова рада шукали нових форм ведення боротьби – так у 1920 р. постала УВО. На думку історика, концепція її створення була сформульована в липні 1920 р. на засіданні Стрілецької ради у Празі. Саме з метою продовження боротьби на українських землях в умовах тривалого періоду ворожої окупації Є. Коновалець запропонував проєкт створення окремої підпільної військової організації і збройного підпілля. П. Мірчук наголосив на його ролі як визначного організатора та внеску у створення УВО. Він зазначив, що остаточне організаційне оформлення УВО на західноукраїнських землях здійснив Є. Коновалець, який у червні 1921 р. повернувся до Галичини⁴⁵. Історик кілька разів зазначав, що новостворена УВО стояла на соборницьких позиціях і цим одразу наразилася на критику обох еміграційних урядів: УНР, який перебував у Тарнові в Польщі, й ЗУНР у Відні, адже вони мислили регіональними інтересами. Уряд УНР був незадоволений виступами УВО проти союзницької польської влади, а уряд ЗУНР засудив її спроби налагодити підпілля в Наддніпрянщині⁴⁶. Причиною тимчасового відходу Є. Коновальця від керівництва УВО (грудень 1923 р. – червень 1924 р.) П. Мірчук назвав конфлікт з урядом ЗУНР, оскільки той не підтримав намагання Є. Петрушевича укласти союз із більшовиками для боротьби за визволення західноукраїнських земель з-під польської окупації. Перемогою Є. Коновальця історик назвав перехід УВО на незалежні від будь-яких еміграційних урядів позиції у 1924 р. П. Мірчук дотримувався думки, що від початку створення саме завдяки Є. Коновальцю УВО стояла на позиціях українського націоналізму і з його поверненням зазнала ідейної реорганізації й почала активну співпрацю з українськими молодіжними націоналістичними організаціями⁴⁷.

Вперше передумови, процес та обставини становлення УВО дослідив один із провідних ідеологів українського націоналізму Володимир Мартинець. Історик уважав, що Є. Коновалець належав до воєнного покоління, яке, пройшовши Першу світову війну й Українську революцію, загартувало свій характер, сформувавши новий тип українця-громадянина ініціативного, активного, жертвовного, державницького світогляду. Це покоління продовжувало боротися за українську державність у період «наступу і тиску»⁴⁸. В. Мартинець досить жваво висвітлив передумови та обставини створення УВО в 1920 р., відзначивши, що вона проєктувалася не як галицька, а як

⁴³ Мірчук П. Є. Коновалець. У 20-річчя смерті... С. 61.

⁴⁴ Там само. С. 8.

⁴⁵ Там само. С. 73–74.

⁴⁶ Там само. С. 77–80.

⁴⁷ Там само. С. 108.

⁴⁸ Мартинець В. Українське підпілля: Від УВ.О. до О.У.Н.: спогади і матеріали до передісторії та історії українського організованого націоналізму. Вінніпег, 1949. С. 19–20.

всеукраїнська організація. Саме тому в Києві восени 1920 р. створено Центральний революційний комітет на чолі з Іваном Андрухом⁴⁹.

У збірнику «Срібна сурма: спогади й матеріали до діяння УВО» подано важливу інформацію про організаційне оформлення та початок її діяльності, керівників, цілі та методи дій⁵⁰. Зиновій Книш відзначив вирішальний вплив Коновальця й старшин Січових стрільців на формування вкінці липня–серпні 1920 р. УВО як нової організації, що прийшла на зміну ліквідованій у липні 1920 р. Стрілецькій раді⁵¹. Саме тому вкінці серпня 1920 р. два члени Стрілецької ради у Львові – Михайло Матчак і Ярослав Чиж – організували перший командний осередок УВО, а вже 31 серпня у Празі на з'їзді було проголошено створення УВО та її Начальної команди. Осип Навроцький, що був членом першої Начальної команди УВО, у спогадах змалював не лише політичне становище у Західній Україні в момент постановня організації, а й роль Українського горожанського комітету (голова – Степан Федак) та Коновальця в її створенні й визначенні подальших напрямів діяльності⁵². На початку вересня 1920 р. робота з формування структури УВО в Галичині вже тривала. О. Навроцький відзначив, що з приїздом до Львова Є. Коновальця її діяльність стала більш різноплановою, було організовано Український спортовий союз для роботи з молоддю, декілька видавництв і журналів для пропаганди національних ідей⁵³. Аналізуючи постать Є. Коновальця, О. Навроцький відзначив, що на момент створення УВО його військово-політичний авторитет був таким великим, що в нього не було конкурентів на посаду команданта⁵⁴. Давши розпорядження організувати Начальну колегію УВО у Львові, Є. Коновалець продовжував залишатися у Відні, щоби вести переговори з різними політичними колами. А коли в червні 1921 р. приїхав до Львова, відразу долучився до активної діяльності, залучивши колишніх військових й організувавши мережу окружних і повітових команд УВО (всього 58)⁵⁵. Також він займався збиранням запасів зброї, амуніції та вибухівки, організацією бойових акцій.

Свій погляд на питання створення УВО розкрив Григорій Васькович, який уважав, що рішення про її створення належало саме Стрілецькій раді, яка останній раз зібралась у липні 1920 р. Проте суперечливе твердження автора, що уряд ЗУНР не мав ніякого впливу на це рішення, бо на той час перебував у конфлікті зі Стрілецькою

⁴⁹ Мартинець В. Українське підпілля... С. 24–25.

⁵⁰ Срібна сурма: статті й матеріали до діяння Української Військової Організації / збір., упоряд. і зред. З. Книш. Торонто: Срібна сурма, [б. р.] 36. 2: Початки УВО в Галичині. 167 с.

⁵¹ Книш З. Підґрунтя УВО. *Срібна сурма: статті й матеріали до діяння Української Військової Організації*. Торонто: Срібна сурма, [б. р.] 36. 2. С. 9–24.

⁵² Навроцький О. Початки УВО у Львові. *Срібна сурма: статті й матеріали до діяння Української Військової Організації* / збір., упоряд. і зред. З. Книш. Торонто: Срібна сурма, [б. р.] 36. 2. С. 25–62.

⁵³ Там само. С. 50.

⁵⁴ Навроцький О. Полковник Євген Коновалець. *Срібна сурма: статті й матеріали до діяння Української Військової Організації* / збір., упоряд. і зред. З. Книш. Торонто: Срібна сурма, [б. р.] 36. 2. С. 140.

⁵⁵ Там само. С. 143–144.

радою, а сама УВО ніколи не підпорядковувалася йому⁵⁶. Серед засадничих принципів УВО, закладених Є. Коновальцем, Г. Васькович виділив боротьбу власними силами й заперечення орієнтації на чужі, що якісно відрізняло організацію від усіх попередніх політичних сил⁵⁷. Іван Кедрин-Рудницький назвав Коновальця видатною індивідуальністю та лідером. У спогадах він також згадав, що був присутнім у Відні в липні 1920 р. при розмові між Є. Коновальцем і Я. Чижем про створення таємної революційної підпільної організації⁵⁸.

Окрім праць зарубіжних істориків, у яких позитивно висвітлено діяльність Є. Коновальця, є й такі, у яких звучали негативні відгуки. Наприклад, Семена Шевчука, присвячена діяльності Євгена Петрушевича й уряду ЗУНР. Він твердив, що 1920 р. у погодженні з урядом ЗУНР виникли три військові осередки, які дали початок УВО: перший виник у таборах інтернованих українців у Чехословаччині, другий організував О. Навроцький у Львові зі старшин Української Галицької армії (УГА) та Січових стрільців, і третій у Галичині очолив Ю. Головінський й організував бойові відділи⁵⁹. На думку С. Шевчука, вони виникли спонтанно і вже згодом злилися в єдину УВО, а дізнавшись про це, до них приєднався Є. Коновалець, якого автор назвав «Наполеоном без армії»⁶⁰. Проте у праці наявні фактологічні неточності, наприклад, С. Шевчук вказує, що Є. Коновалець прибув до Львова і приєднався до УВО аж у 1926 р.

Отож, висновуючи, варто зазначити, що у працях українських зарубіжних авторів зібрано й узагальнено значний фактичний матеріал, що ґрунтується на спогадах учасників подій і джерелах. Важливо, що, незважаючи на поразку визвольних змагань українців 1917–1921 рр., чимало авторів намагалося зрозуміти причини невдач, пробували аналізувати помилкові рішення керівництва, давали характеристику провідних діячів, їхні взаємин. У цих працях розкрито діяльність Є. Коновальця як очільника Корпусу січових стрільців та УВО, який зразково їх організував.

Однак, опрацьовуючи розвідки українських зарубіжних авторів, потрібно враховувати і їхні мінуси. У методологічному плані ці дослідження перебували на межі мемуаристики й історичної розвідки. Вони суб'єктивні та політизовані, часто відстоюють певну політичну позицію, гостро критикуючи опонентів, намагаються перекинути відповідальність за невдалі рішення на інших. Для окремих із них притаманні вибірковість у висвітленні діяльності певного діяча чи всього керівництва, замовчування гострих і незручних проблем. Часто Є. Коновалець постає героїчною ідеалізованою фігурою. У творах зарубіжних авторів недостатньо розкрито обставини створення ГБКСС, адже, крім бажання стрільців і неабиякої ініціативності Є. Коновальця, важливу роль відіграли зовнішньополітичні чинники. Також зарубіжні автори достеменно не з'ясували часових меж створення УВО.

⁵⁶ Васькович Г. Євген Коновалець і Євген Петрушевич в 1920–1921 роках. *Євген Коновалець та його доба*. Мюнхен: Вид. фундації ім. Є. Коновальця, 1974. С. 314–315.

⁵⁷ Там само. С. 308.

⁵⁸ Кедрин-Рудницький І. Видатна індивідуальність. *Євген Коновалець та його доба*. Мюнхен, 1974. С. 348.

⁵⁹ Шевчук С. Пора сказати правду про наші визвольні змагання добитися волі для Галицької землі. 1918–1939. Торонто, 1965. С. 194–195.

⁶⁰ Там само. С. 195–196.

У новітній українській історіографії з кожним роком з'являється все більше якісних досліджень про персоналії Української революції, зокрема й Є. Коновальця. На сьогодні видано кілька десятків збірників документів і монографій, присвячених визначним постатям, з'явилося близько двох десятків ґрунтовних дисертаційних досліджень та чимало статей. Проте аналіз сучасної української історіографії цієї проблеми буде предметом аналізу наступного дослідження.

REFERENCES

- Bedrii, A. (1991). Polkovnyk Yevhen Konovalets. *Vyzvolnyi Shliakh: suspilno-politychnyi, literaturnyi i naukovyi misiachnyk*, 6 (519), 679–692 [in Ukrainian].
- Boikiv, O. (1955). Komandyr – Derzhavnyi Muzh – Tvorets orhanizovanoho natsionalizmu. In *Orhanizatsiia Ukrainskykh Natsionalistiv 1929–1954: zbirka statei u 25-littia OUN* (pp. 49–68). Paris: Na chuzhyni; Vydannia Pershoi Ukrainskoi Drukarni u Frantsii [in Ukrainian].
- Bytynskiy, M. (Ed.). (1942). *Sichovi Striltsi, viisko Sobornoï Ukrainy*. Prague: Proboiem [in Ukrainian].
- Dashkevych, R. (1965). *Artyleriiia Sichovykh Striltsiv u borotbi za Zoloti Kyivski Vorota*. New York: Vydavnytstvo «Chervona kalyna» [in Ukrainian].
- Davnyi, R. (1921). *Pro Sichovykh Striltsiv* (K. Trylovskiy, Ed.). Vienna: Nakladom «Chornohory», spilky z.o.p. [in Ukrainian].
- Futala, V. (2010). *Istoriia vyvchennia suspilno-politychnoho zhyttia ukraintsiv u mizhvoienanii Polshchi (1921–1939)*. Drohobych: Kolo [in Ukrainian].
- Herchanivskiy, D. (1974). Z Yevhenom Konovaltsem za derzhavnu nezalezhnist Ukrainy (1917–1919). In *Yevhen Konovalets ta yoho doba* (pp. 178–226). Munich: Vydannia Fundatsii im. Ye. Konovaltsia [in Ukrainian].
- Kedryn-Rudnytskyi, I. (1974). Vydatna individualnist. In *Yevhen Konovalets ta yoho doba* (pp. 341–356). Munich [in Ukrainian].
- Khoma, I. (2016). *Istoriia viiskovoho formuvannia Sichovykh striltsiv (1917–1919)*. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki [in Ukrainian].
- Knysh, Z. [b. r.]. Pidgruntia UVO. *Sribna surma: statti y materiialy do diiannia Ukrainskoi Viiskovoi Orhanizatsii*, 2, 9–24 [in Ukrainian].
- Konovalets, Ye. (1928). *Prychynky do istorii ukraïnskoi revoliutsii*. Prague [in Ukrainian].
- Kovalevskiy, M. (1960). *Pry dzherelakh borotby. Spomyny, vrazhennia, refleksii*. Innsbruk: Nakladom Marii Kovalevskoi [in Ukrainian].
- Kuchabskyi, V. (1969). *Korpus Sichovykh Striltsiv: Voiënno-istorychnyi narys* (O. Babii, ed.). Chicago: Yuv. komitet dlia vidzn. 50-r. stvor. Formatsii SS [in Ukrainian].
- Kurakh, M. (1974). Sichovo-striletski formatsii v ukraïnskykh armiiakh. In *Yevhen Konovalets ta yoho doba* (pp. 227–236). Munich: Vydannia Fundatsii im. Ye. Konovaltsia [in Ukrainian].
- Martynets, V. (1949). *Ukrainske pidpillia: Vid U.V.O. do O.U.N.: spohady i materiialy do peredistorii ta istorii ukraïnskoho orhanizovanoho natsionalizmu*. Winnipeg [in Ukrainian].
- Melnyk, A. (1955). Pamiati vpavshykh za voliu i velych Ukrainy. In *Orhanizatsiia Ukrainskykh Natsionalistiv 1929–1954: zbirka statei u 25-littia OUN* (pp. 17–48). Paris: Na chuzhyni; Vydannia Pershoi Ukrainskoi Drukarni u Frantsii [in Ukrainian].

Melnyk, A. (1974). Kyiv – Motovylyvka – Karabchiv, de nashi sertsia spovniatys hordoshchiv ta radoshchiv. In *Yevhen Konovalets ta yoho doba* (pp. 166–177). Munich: Vydannia Fundatsii im. Ye. Konovaltsia [in Ukrainian].

Mirchuk, P. (1957). *Ukrainsko-moskovska viina (1917–1919)*. Toronto: Liha Vyzvolennia Ukrainy [in Ukrainian].

Mirchuk, P. (1958). *Ye. Konovalets. (U 20-richchia smerty)*. Toronto: Liha vyzvolennia Ukrainy [in Ukrainian].

Mirchuk, P. (1967). *Ukrainska derzhavnist 1917–1920*. Philadelphia: Biblioteka Ternopilskoho oseredku SUM v Ukraini [in Ukrainian].

Navrotskyi, O. [b. r.]. Pochatky UVO u Lvovi. *Sribna surma: statti y materiialy do diiannia Ukrainskoi Viiskovoi Orhanizatsii*, 2, 25–62 [in Ukrainian].

Navrotskyi, O. [b. r.]. Polkovnyk Yevhen Konovalets. *Sribna surma: statti y materiialy do diiannia Ukrainskoi Viiskovoi Orhanizatsii*, 2, 124–144 [in Ukrainian].

Oles, O. (Kandyba, O.) (1948). *Yevhen Konovalets. Narys pro zhyttia, chyn i smert velykoho ukrainskoho patriota*. [B. m.]: Vydavnytstvo «Ukrainskyi patriot» [in Ukrainian].

Ripetskyi, S. (1956). *Ukrainske Sichove Striletstvo: vyzvolna ideia i zbroinyi chyn*. New York: Chervona kalyna [in Ukrainian].

Shankovskyi, L. (1958). *Ukrainska armia v borotbi za derzhavnist*. Munich: Vydavnytstvo «Dniprova Khvyliia» [in Ukrainian].

Shevchuk, S. (1965). *Pora skazaty pravdu pro nashi vyzvolni zmahannia dobytysia voli dlia Halytskoi zemli. 1918–1939*. Toronto [in Ukrainian].

Shkilnyk, M. (1971). *Ukraina v borotbi za derzhavnist v 1917–1921 rokakh*. Toronto: Rozsylvkova Knyharnia [in Ukrainian].

Stetsiv, O. (1989). Yevhen Konovalets – poslidovnyi sobornyk. *Vyzvolnyi Shliakh: suspilno-politychnyi, literaturnyi i naukovyi misiachnyk*, 7 (496), 787–793 [in Ukrainian].

Vaskovych, H. (1974). Yevhen Konovalets i Yevhen Petrushevych v 1920–1921 rokakh. In *Yevhen Konovalets ta yoho doba* (pp. 303–315). Munich: Vydannia fundatsii im. Ye. Konovaltsia [in Ukrainian].

Yeremiiv, M. (1974). Ye. Konovalets na tli ukrainskoi vyzvolnoi borotby. In *Yevhen Konovalets ta yoho doba* (pp. 115–165). Munich: Vydannia Fundatsii im. Ye. Konovaltsia [in Ukrainian].

Zarytskyi, V. (1969). Sylvetka polkovnyka Yevhena Konovaltsia. Zahalna kharakterystyka na tli zbroinoi borotby 1917–1919 i yoho politychnoi diialnosti 1920–1938 rr. In O. Babii (Ed.), *Korpus Sichovykh Striltiv: Voienno-istorychnyi narys* (pp. 465–472). Chicago: Yuv. komitet dlia vidzn. 50-r. stvor. Formatsii SS [in Ukrainian].

Nataliia NADURAK*PhD, Lecturer at the**Ivano-Frankivsk Professional College**Vasyl Stefanyk Precarpathian National University**ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5978-1900>**e-mail: nnadurak@ukr.net***THE ROLE OF YEVHEN KONOVALETS IN CREATING THE HALYCHYNA-BUKOVYNA BATTALION OF THE SICH RIFLEMEN AND THE UKRAINIAN MILITARY ORGANIZATION IN THE REFLECTION OF UKRAINIAN FOREIGN HISTORIOGRAPHY**

The study analyzes the features and level of research by the Ukrainian foreign historiography of the activities of Yevhen Konovalets, in particular, his contribution to creating the Halychyna-Bukovyna Battalion of the Sich Riflemen (HBBSR) and the Ukrainian Military Organization (UMO). A historiographic reflection and comparative analysis of the works on this problem are carried out. The debatable and least researched issues of the issue in Ukrainian foreign historiography are identified. The memoirs of the participants of the liberation movement, which became an important achievement of Ukrainian foreign historiography, are analyzed. It is concluded that significant factual material based on the memories of participants and sources is collected and summarized in the works of Ukrainian foreign authors. It was found that the first in-depth study of the process of formation of HBBSR and UMO is a significant achievement of the Ukrainian foreign historiography of this problem. At the same time, it is noted that, from a methodological point of view, these researches were on the border between memoirs and historical studies. It was concluded that it was Ukrainian foreign studies that became the basis of modern Ukrainian studies of this problem, because, in the majority, their authors were direct participants in the events. Based on their own memories and sources, they quite vividly and thoroughly reflected the events of that time. However, these works contain emotional, subjective assessments. The figure of Yevhen Konovalets was idealized in them. It is emphasized that the works of foreign authors do not sufficiently reveal the circumstances of the creation of HBBSR, in particular the importance of foreign policy factors. Also, the time frame for the creation of the UMO has not been clarified by foreign authors. However, in the last decade, a number of scientific studies have appeared that objectively and thoroughly reveal the role of Yevhen Konovalets in creating these organizations. It is noted that a large number of historical works on this issue indicate its importance and relevance.

Keywords: Ukrainian foreign historiography, Ukrainian Revolution of 1917–1921, Central Council of Ukraine, Halychyna-Bukovyna Battalion of the Sich Riflemen, Ukrainian Military Organization.